

GLOBALIZATSIYA SHAROITIDA INGLIZ TILINING USTUNLIGI VA UNING
MILLIY TILLARGA TA'SIRI

Azimova Maftuna Azizbekovna
Samarqand davlat chet tillari instituti talabasi

**MAQOLA
MALUMOTI**

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 20.05.2026

Revised: 21.05.2026

Accepted: 22.05.2026

KALIT SO'ZLAR:

*globalizatsiya, ingliz
tili, lingua franca,
milliy tillar, lingvistik
imperializm, til
siyosati, til xilma-xilligi*

Mazkur maqolada globalizatsiya jarayonlari fonida ingliz tilining xalqaro aloqa vositasi sifatidagi ustunligi, uning iqtisodiy, ilmiy va madaniy sohalarda keng qo'llanilishi hamda milliy tillarga ko'rsatayotgan ta'siri ilmiy manbalar asosida tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida ingliz tilining lingua franca sifatida shakllanishi, til siyosati, lingvistik imperializm va til xilma-xilligiga tahdid masalalari yoritiladi. Shuningdek, milliy tillarning rivoji va saqlanishi uchun zarur strategiyalar ham muhokama qilinadi.

Kirish

XX asr oxiri va XXI asr boshlarida globalizatsiya jarayonlari jadallashib, dunyo davlatlari o'rtasidagi iqtisodiy, siyosiy va madaniy aloqalar keskin kuchaydi. Bu jarayonlar til tizimiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Ayniqsa, ingliz tilining xalqaro aloqa vositasi sifatida ustun mavqega ega bo'lishi global til muhitining shakllanishiga olib keldi. Tadqiqotchilar ingliz tilining bugungi kunda 1,5 milliarddan ortiq inson tomonidan turli darajada qo'llanilishini ta'kidlaydilar [1].

Ingliz tilining bunday ustunligi tarixiy, siyosiy va iqtisodiy omillar bilan bog'liq bo'lib, avvalo Britaniya imperiyasi va keyinchalik AQShning global ta'siri bilan izohlanadi [2]. Natijada ingliz tili ilm-fan, texnologiya, biznes va internet tili sifatida yetakchi o'rinni egalladi.

Metodologiya

Mazkur tadqiqotda qiyosiy tahlil, statistik ma'lumotlarni umumlashtirish hamda lingvistik va sotsiologik yondashuvlardan foydalanildi. Asosiy manbalar sifatida xalqaro ilmiy tadqiqotlar, UNESCO hisobotlari, lingvistik tahlillar va akademik maqolalar o'rganildi.

Tadqiqotda quyidagi usullar qo'llanildi:

- ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish;
- turli mamlakatlardagi til siyosatini qiyoslash;
- ingliz tilining qo'llanish doirasiga oid statistik ma'lumotlarni umumlashtirish;

- lingvistik globalizatsiya nazariyalarini tahlil qilish.

Natijalar

Tadqiqot natijalari ingliz tilining global ustunligi bir nechta asosiy yoʻnalishlarda namoyon boʻlishini koʻrsatdi.

Birinchi, ilm-fan sohasida ingliz tilining yetakchilik roli aniq kuzatiladi. Ilmiy maqolalarning qariyb 80 foizi ingliz tilida chop etiladi [3]. Bu esa boshqa tillarda ilmiy faoliyat yuritayotgan tadqiqotchilar uchun ingliz tilini bilishni zarur shartga aylantiradi.

Ikkinchi, internet va raqamli texnologiyalar ingliz tilining keng tarqalishida muhim rol oʻynaydi. Internetdagi kontentning katta qismi ingliz tilida boʻlib, 2020-yillarga kelib bu koʻrsatkich 50 foizdan ortiqni tashkil etgan [4].

Uchinchi, xalqaro biznes va diplomatiyada ingliz tili asosiy aloqa vositasi hisoblanadi. Koʻplab transmilliy kompaniyalar ichki ish yuritishda ingliz tilidan foydalanadi [5].

Natijalar shuni koʻrsatadiki, ingliz tilining global ustunligi uning kommunikativ qulayligi va tarixiy ustunligi bilan bir qatorda iqtisodiy kuch bilan ham bogʻliq.

Tahlil va muhokama

Globalizatsiya jarayonida ingliz tilining ustunligi murakkab va koʻp qatlamli hodisa boʻlib, uni faqat lingvistik emas, balki siyosiy, iqtisodiy va madaniy nuqtai nazardan ham tahlil qilish zarur. Ushbu masala yuzasidan ilmiy adabiyotlarda ikki asosiy yondashuv shakllangan: biri ingliz tilining global ustunligini obyektiv va zaruriy jarayon sifatida baholasa, ikkinchisi uni madaniy va lingvistik tengsizlikni kuchaytiruvchi omil sifatida koʻradi.

Birinchi yondashuv tarafdorlari, jumladan, David Crystal ingliz tilining global til sifatida shakllanishini tarixiy va funksional zarurat bilan izohlaydi. Unga koʻra, ingliz tilining ustunligi uning soddaligi yoki lingvistik xususiyatlari bilan emas, balki tarixiy-geosiyosiy omillar, xususan Britaniya imperiyasi va AQShning iqtisodiy va siyosiy kuchi bilan bogʻliq [1]. Crystal ingliz tilining bugungi kunda xalqaro ilm-fan, aviatsiya, internet va diplomatiya tili sifatida qoʻllanilishini uning asosiy ustunligi sifatida koʻrsatadi. Bu yondashuv ingliz tilini global kommunikatsiya vositasi sifatida ijobiy baholaydi.

Ikkinchi yondashuv esa Robert Phillipson tomonidan ilgari surilgan “lingvistik imperializm” nazariyasiga asoslanadi. Phillipson ingliz tilining keng tarqalishini mustamlakachilik siyosatining davomiy shakli sifatida talqin qiladi [6]. Unga koʻra, ingliz tilining global ustunligi iqtisodiy va madaniy resurslarning noteng taqsimlanishiga olib keladi hamda boshqa tillarning rivojlanish imkoniyatlarini cheklaydi. Bu nuqtai nazar ingliz tilining ustunligini tanqidiy baholab, uni global tengsizlikning lingvistik koʻrinishi sifatida koʻrsatadi.

Mazkur ikki yondashuvni qiyosiy tahlil qilish shuni koʻrsatadiki, ingliz tilining global roli bir vaqtning oʻzida ham imkoniyat, ham muammo sifatida namoyon boʻladi. Masalan, ilm-fan sohasida ingliz tilining ustunligi xalqaro ilmiy hamkorlikni yengillashtiradi.

=====

Hamelning tadqiqotlariga ko‘ra, ilmiy maqolalarning aksariyati ingliz tilida chop etilishi global ilmiy almashinuvni tezlashtiradi [3]. Biroq bu holat ingliz tilini bilmaydigan olimlar uchun to‘siq yaratadi va ilmiy tengsizlikni kuchaytiradi.

Tilning global ustunligi bilan bog‘liq yana bir muhim jihat — bu til kapitali tushunchasidir. Sotsiolog Pyer Burdye tilni ijtimoiy kapital shakli sifatida talqin qilib, muayyan tilni bilish insonning ijtimoiy va iqtisodiy imkoniyatlarini kengaytirishini ta’kidlaydi. Ingliz tilini bilish bugungi kunda yuqori malakali ish o‘rinlariga ega bo‘lish, xalqaro ta’lim tizimida ishtirok etish va global bozorda raqobatbardosh bo‘lish uchun muhim omilga aylangan [11]. Bu esa ingliz tilining prestijini yanada oshiradi.

Shu bilan birga, ingliz tilining keng tarqalishi milliy tillarning funksional sohalarini toraytirishi mumkin. Fishman tilning ijtimoiy funksiyalarini tahlil qilib, agar til muayyan sohalarda qo‘llanilmasa, u asta-sekin passiv holatga o‘tishini ta’kidlaydi [10]. Masalan, ilmfan, texnologiya va biznes sohalarida ingliz tilining ustunligi natijasida ko‘plab milliy tillar faqat kundalik muloqot doirasida qolib ketmoqda.

UNESCO ma’lumotlariga ko‘ra, dunyodagi tillarning katta qismi yo‘qolish xavfi ostida bo‘lib, bu jarayon globalizatsiya bilan bevosita bog‘liq [7]. Tilning yo‘qolishi nafaqat kommunikativ vositaning yo‘qolishi, balki madaniy meros, tarixiy tajriba va an’anaviy bilimlarning ham yo‘qolishiga olib keladi. Shu sababli til xilma-xilligini saqlash masalasi xalqaro miqyosda dolzarb muammo hisoblanadi.

Ingliz tilining milliy tillarga ta’siri lingvistik darajada ham yaqqol namoyon bo‘ladi. Görlachning tadqiqotlariga ko‘ra, Yevropa tillarida inglizcha so‘zlarning kirib kelishi sezilarli darajada oshgan [8]. Bu jarayon ayniqsa texnologiya, marketing va pop-madaniyat sohalarida yaqqol ko‘zga tashlanadi. Masalan, “internet”, “marketing”, “startup” kabi terminlar ko‘plab tillarga to‘g‘ridan-to‘g‘ri kirib kelgan.

Kod aralashuvi (code-switching) hodisasi ham globalizatsiya sharoitida keng tarqalgan. Bu hodisa ayniqsa yoshlar va shahar aholisi orasida keng kuzatiladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ikki yoki undan ortiq tilni biladigan shaxslar muloqot jarayonida tillarni aralashtirishga moyil bo‘ladilar. Bu esa yangi lingvistik shakllarning paydo bo‘lishiga olib keladi. Biroq ayrim olimlar bu jarayonni milliy tilning sof shakliga tahdid sifatida baholaydilar.

Til siyosati masalasi ham muhim ahamiyatga ega. Spolsky til siyosatini davlatning tilga oid qarorlari va amaliyotlari majmui sifatida izohlaydi [12]. Ko‘plab davlatlar ingliz tilining ta’sirini muvozanatlashtirish maqsadida milliy tillarni qo‘llab-quvvatlash siyosatini yuritmoqda. Fransiyada qabul qilingan Toubon qonuni bunga yorqin misol bo‘lib, u fransuz tilining rasmiy sohalarida ustunligini ta’minlashga qaratilgan [9].

Shuningdek, ayrim davlatlar ikki tillilik yoki ko‘p tillilik siyosatini amalga oshirib, ingliz tilidan foydalanish bilan birga milliy tillarni ham rivojlantirishga harakat qilmoqda. Masalan, Skandinaviya mamlakatlarida ingliz tili keng qo‘llanilsa-da, milliy tillar ta’lim va davlat boshqaruvida ustun mavqeni saqlab qolgan.

Globalizatsiya sharoitida ingliz tilining ustunligi bilan bog‘liq yana bir muhim masala — bu madaniy identitetdir. Til madaniyatning asosiy tashuvchisi sifatida milliy o‘zlikni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Pennycook ingliz tilining global tarqalishini madaniy oqimlar bilan bog‘lab, bu jarayon yangi gibrud madaniyatlarning shakllanishiga olib kelishini ta’kidlaydi [11]. Bu esa bir tomondan madaniy almashinuvni kuchaytirsa, ikkinchi tomondan an’anaviy madaniyatlarning zaiflashishiga olib kelishi mumkin.

Raqamli texnologiyalar ham ingliz tilining ustunligini kuchaytiruvchi muhim omillardan biridir. Internetdagi kontentning katta qismi ingliz tilida bo‘lgani sababli, foydalanuvchilar ingliz tilini o‘rganishga majbur bo‘lmoqda [4]. Bu esa ingliz tilining global ta’sirini yanada kuchaytiradi. Shu bilan birga, so‘nggi yillarda boshqa tillarda kontent yaratish hajmi ham ortib borayotgani kuzatilmogda, bu esa til xilma-xilligini saqlashga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ingliz tilining global ustunligi mutlaq ijobiy yoki salbiy hodisa sifatida baholanmasligi kerak. Bu jarayon murakkab va ko‘p qirrali bo‘lib, uning natijalari turli omillarga bog‘liq. Muhimi, ingliz tilidan global aloqa vositasi sifatida samarali foydalanish bilan birga milliy tillarni saqlash va rivojlantirish o‘rtasida muvozanatni ta’minlashdir.

Xulosa

Globalizatsiya jarayonlari ingliz tilining xalqaro miqyosdagi ustunligini yanada mustahkamladi. Ilm-fan, texnologiya, iqtisodiyot va madaniyat sohalarida ingliz tilining keng qo‘llanilishi uni zamonaviy dunyoning asosiy aloqa vositasiga aylantirdi.

Biroq, ushbu jarayon milliy tillar uchun muayyan xavflarni ham yuzaga keltirmogda. Til xilma-xilligining qisqarishi madaniy merosning yo‘qolishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli davlatlar va xalqaro tashkilotlar milliy tillarni qo‘llab-quvvatlash, ularni ta’lim va ommaviy axborot vositalarida rivojlantirish bo‘yicha samarali siyosat yuritishi zarur.

Optimal yondashuv ingliz tilidan global aloqa vositasi sifatida foydalanish bilan birga milliy tillarni saqlash va rivojlantirish o‘rtasida muvozanatni ta’minlashdan iboratdir.

Foydalangan adabiyotlar

[1] Crystal D. *English as a Global Language*. Cambridge University Press, 2003, p. 3–29.

[2] Graddol D. *The Future of English?* British Council, 1997, p. 10–25.

[3] Hamel R.E. “The Dominance of English in the International Scientific Periodical Literature.” 2007, p. 53–71.

[4] Internet World Stats. *Usage and Population Statistics*, 2020, p. 1–5.

[5] Neeley T. “Global Business Speaks English.” *Harvard Business Review*, 2012, p. 116–124.

[6] Phillipson R. *Linguistic Imperialism*. Oxford University Press, 1992, p. 45–65.

[7] UNESCO. *Atlas of the World’s Languages in Danger*, 2010, p. 6–15.

-
- [8] Görlach M. *English in Europe*. Oxford University Press, 2002, p. 89–110.
- [9] Judge A. “Language Policy in France: The Toubon Law.” 2005, p. 37–52.
- [10] Fishman J.A. *Can Threatened Languages Be Saved?* Multilingual Matters, 2001, p. 1–20.
- [11] Pennycook A. *Global Englishes and Transcultural Flows*. Routledge, 2007, p. 22–40.
- [12] Spolsky B. *Language Policy*. Cambridge University Press, 2004, p. 66–88.